

Наталія Тома
Національний університет
«Киево-Могилянська академія»

МОВНІ ЗАСОБИ ВПЛИВУ НА СЛУХАЧА У ПРОПОВІДІ «КРЕСТЬ ХРИСТА СПАСИТЕЛЯ И КОЖДОГО ЧЕЛОВЬКА» П. МОГИЛИ

Метою цієї розвідки є спроба здійснити аналіз проповіді «Крестъ Христа Спасителя и каждого человека» як комунікативного явища, враховуючи мовні засоби впливу на слухача, структуру тексту й виражальні засоби, ужиті проповідником з урахуванням особливостей психологічного сприйняття.

Ключові слова: Петро Могила, проповідь «Крестъ Христа Спасителя и каждого человека», мовні засоби, діалог, виражальний засіб.

The purpose of this research is an attempt to analyze the sermon “The Cross of Christ the Savior and Every Man” as a communicative phenomenon, taking into account the linguistic means of influencing the listener, the structure of the text, and the expressive means used by the preacher taking into account the peculiarities of psychological perception.

Key words: Petro Mohyla, sermon “The Cross of Christ the Savior and Everyone”, language means, dialogue, means of expression.

Сучасна лінгвістика не обмежується вивченням мови, а на основі аналізу мовленнєвої діяльності долучається до пояснення загальних аспектів людського пізнання, стає одним з важливих інструментів дослідження ментально-когнітивних процесів людської психіки. Комунікативність проповіді детер-

мінована загальною природою ораторсько-проповідницького жанру як мовленнєвого виду діяльності, спрямованого на реципієнтів, що передбачає інтерактивність, діалогічність, функціональність у використанні виражальних засобів з метою впливу на слухачів.

У проповіді Петра Могили «Крестъ Христа Спасителя и кожного челоуька» присутні діалоги полемічного характеру. Але на відміну від полемічної літератури, діалог у проповіді не завжди завершується вирішенням певної проблеми, а швидше тільки описує, виділяє її: *Крестъ Христовъ ключъ естъ райскій, подпора недолужнымъ, пастыремъ жезлъ, наворочающимъ проважене, поступующимъ досконалость, души и тѣла збавене, всѣхъ злыхъ отверненье, всѣхъ добръ давца* [2, с. 405]. Автор висловлює невдоволення поведінкою опонентів, використовуючи для їх позначення у діалозі лексеми з негативним значенням та образливі слова: *враг, еретик, крестоненавидецъ невдячний, неприятель невстидливій, ядовитий, ящорчий народ.*

Найважливішим у проповідницькому дискурсі є відчуття та усвідомлення діалогічності мовлення. Петро Могила використовує традиційний для проповідництва прийом діалогізму для того, щоб за допомогою низки питань і відповідей на них активізувати мисленнєву діяльність та увагу слухачів, долучити їх до спільного (проповідника та віруючих) «співтворення» проповіді, вплинути на спосіб мислення та поведінку слухача. Одним з основних граматичних засобів оформлення речень у діалозі були питальні займенники і прислівники, причому деякі з них і тепер функціонують в українській мові. Найбільш поширеним у тексті було використання питальних займенників: **што**: *Што теды за печатъ иншая естъ Бога живого, если не крестъ Христовъ...?* [2, с. 398]; **чого**: *чого ся боятъ діаволи?* [2, с. 396]; **челужъ**: *Челужъ теды вы, над зяказъ Божій, поклон таковымъ отдаете?* [2, с. 401]; **кого**: *Кого трепещутъ?* [2, с. 396]; **чие**: *...чие будетъ?* [2, с. 419].

Для формулювання питань використовувались також прислівники: **нашто:** *Нашто... потребный естъ тот знакъ на себе класти...?* [2, с. 397]; **отколя:** *Отколя взялисте тыи непотребныи, а барзый до балвохвалства притягаючи, до розмышляня контерфетовыи побудка?* [2, с. 399]; **где:** *Где суть...?* [2, с. 417].

Значна кількість запитань у досліджуваному тексті стосується розуміння та тлумачення сенсу окремих положень Святого Письма та текстів Отців Церкви: *Нашто, мовячи потребный естъ тот знакъ на себе класти, поневажъ намъ нъгде Писмо Святое а ни за знакъ христiанства, а ни на оборону того жекгнаня уживати не росказует, и опроч вызнаня, вьры которым ся означаем быти христiанми, и опрочъ скрытой моцы Збавителевои през устное взыванiе нъгде знаку и моцы описанои не найдуемъ?* [2, с. 396-397]; пояснення того, що означав хрест до розп'яття Христа, що він тепер означає для еретиків і для православних християн: *што был крестъ пред распятiемъ Христовым, что зась теперь естъ жидомъ, поганомъ и еретикомъ и што естъ нам, православнымъ христiаномъ...* [2, с. 395-396]. Часто запитання, поставлене проповідником, не адресувалося конкретному слухачеві, однак кожного змушували задуматися, чи знає він на нього відповідь: *Гдь бовьмъ можность и великое панство Александра оного, который пановаль над стома двадцатма и седма провинциами?* [2, с. 417].

Риторичні запитання, засвідчені в тексті проповіді, Ш. Баллі потрактує не просто як питання, а як непрямий експресивний мовний засіб, побудований на виразності голосу [1, с. 38], який посилював пафосність промови і слугував реалізації моралізаторсько-повчального змісту проповіді, був спрямований на те, щоб слухачі самі дійшли повчального висновку: *Гдь бовьмъ можность и великое панство Александра оного, который пановаль над стома двадцатма и седма провинциами? Где богатство и слава кроля Соломона? Где музство Соломоново? Где слава мудрости и науки Аристотелевы? Где красномовство Димостеновъ оныхъ и Цицероновъ?* [2, с. 417-418].

Проповідник прагнув не тільки вразити слухача своїм знанням Біблії, але також продемонструвати ерудицію в різних галузях наук, зокрема, в загальній історії, античній культурі, філософії.

Для встановлення тісного контакту між проповідником і слухачами у структурі проповіді вживається звертання. Позначення адресатів звертання відбувається переважно за релігійною ознакою: *православнии Хрістіане* [2, с. 392]; *хрістіане правовърные* [2, с. 394]; *върные* [2, с. 396]; *Хрістіане* [2, с. 401].

Уточнення конфесійної належності слухачів задавало тон для окреслення цінностей православної аудиторії. Повтор лексеми *православний* упродовж виголошення промови посилює переконаність в істинності православної віри. Такі звертання у проповіді входили до структури речень, які мали на меті стимулювати увагу слухачів перед виголошенням промови: *Ясная и явная реч ест, православнии Хрістіане...* [2, с. 392].

Іноді поряд із зазначенням віросповідання використовувалися хвалебні епітети і порівняння, що стосуються православної церкви і віруючих: *«Церковь святая православно-кафолическая Вьсточная, matka наша, облюбеница Пана и Спасителя нашего Исуса Христа, хотячи насъ, сыновъ своихъ, уставичне яко в наболшую и досконалшую любовь ку Облюбенцеви своему запалити, добродьйства Его* [2, с. 390].

У різних частинах тексту наявні також синтаксичні форми із звертаннями, адресатами яких є Божі і Святі особи: *о Пане и Боже нашъ* [2, с. 420], *Пророчче* [2, с. 417]. Різноманітні мовні засоби: звертання, виражені прямою номінацією та перифразами, уживання часток, вигуків, присвійних займенників посилювали мовну експресію, напр.: *Ты, о Пане и Боже нашъ, Которыйсь з самой щегулнои доброти Своеи и любви ку народов илюдскому, без жадныхъ заслугъ нашихъ, з неба зступити и чельовкомъ ся стати зезвалиль* [2, с. 420]. Експресія впливала на посилення ефективного переконувального впливу змісту проповіді на слухачів.

Звертання, засвідчені в проповіді, виконують переважно комунікаційну функцію. Адресатами звертань є слухачі й читачі, особи християнського культу, святі, уявні опоненти.

Незважаючи на те, що проповідь за способом взаємодії між комунікантами є мовленням монологічним і насправді не передбачає активної участі адресата в акті виголошення казання, структура казання має комунікативний характер – проповіді властивий внутрішній (іманентний) діалог. У структурі тексту проповіді є уявні діалоги зі слухачами з метою психологічного впливу на адресата, стимулювання уваги та інтенсифікації переконувального впливу промови; полемічні діалоги, спрямовані до релігійних опонентів та діалоги як спосіб переказування біблійних подій. Використання діалогів слугувало реалізації комунікативних цілей проповіді і застосовувалось як виражальний засіб для забезпечення відповідного художнього рівня проповідницького твору.

Література

1. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. Москва : Изд-во иностр. лит-ры, 1955. 416 с.
2. Могила П. «Крестъ Христа Спасителя и каждого человека», проповедь, произнесенная 4 марта 1632 г. Архив Юго-Западной России. Ч. 1. Т. VIII. Вып. 1. Киев, 1914. С. 386–421.
3. Нічик В. М. Петро Могила в духовній історії України. Київ : Український Центр духовної культури, 1997. 328 с.